

Mephisto hamarosan ötvenéves*

Az alkotás és a véleménynyilvánítás szabadságának szerzői és személyiségi jogi ütközéspontjai

SÁPI EDIT** – HALÁSZ CSENGE***

Ha az irodalmi művet csupán a szerző önkifejezésének tartjuk, és nem látjuk, hogy az az olvasónak címzett kommunikáció, az irodalmi alkotás elveszti jelentését.

(Colin Duriez)

A művészeti élet szabadságának vizsgálata a jogtudomány azon területei közé tartozik, amelyek bár folyamatosan alakulnak és igazodnak az új szemléletekhez, felfedezhető bennük egyfajta állandóság és mögöttes mondanivaló, amely miatt inkább az örökzöld, semmint a divatos, felkapott témák halmazát gyarapítják. Meglátásunk szerint a klasszikus jellegű kérdésköröknek is érdemes időről időre figyelmet szentelni, megvizsgálni, hogy az új tendenciák mennyiben hatottak rájuk, változtattak-e valamit a korábbi álláspontokon. A téma állandóságát bizonyítja az is, hogy mind a hazai, mind a nemzetközi jogirodalom bővelkedik az ezzel foglalkozó írásokban.¹ E tárgykor klasszikus volta azonban nem jelenti azt, hogy érintetlen maradna az új szabályozási és értelmezési irányoktól. Mivel mind az alkotó védelmét garantáló szerzői jogra,² mind a személyiségi jogokra³ nagy hatást gyakorolnak a modern technikai vívmányok és a nyomokban megjelenő új jogalkotási irányok, mindkét terület dinamikus életet él. Nem mondhatjuk tehát, hogy a klasszikus egyben elavult is lenne.

E tanulmányban azt kívánjuk vizsgálni, hogy az alkotás szabadsága, a szerzői jog rendszere és a személyiségi jogok védelme háromszögében valóban kibékíthetetlen ellentétben állnak-e egymással szemben e jogok, és melyek azok az érdekek, amelyek a három pont közül valamelyiket magasabb szintre emelik, ezáltal másokat korlátok közé szorítanak, vagy épp ellenkezőleg, kiegészítik egymást.

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból, a K-124797 számú projekt keretében valósult meg.

** Egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. E-mail: jogsapi@uni-miskolc.hu.

*** PhD hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. E-mail: ha.csenge0701@gmail.com.

¹ A tanulmányban a későbbiek során hivatkozott műveken túl l. pl. CSEPORÁN Zsolt (szerk.): *Az alkotás szabadsága és a szerzői jog metszéspontjai*. Budapest, MMA MMKI, 2016; Christophe GEIGER – Elena IZYUMENKO: *Copyright on the Human Rights' Trial: Redefining the Boundaries of Exclusivity Through Freedom of Expression*. 45 *International Review of Intellectual Property and Competition Law* (2014) 316–342.; KOLTAY András: *Az új média és a szólásszabadság. A nyilvánosság alkotmányos alapjainak újragondolása*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.

² Így például elég a legfrissebb uniós szerzői jogi aktusra gondolunk, az ún. DSM irányelvre: az Európai Parlament és a Tanács 2019. április 17-i (EU) 2019/790 irányelve a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról.

³ E körben elég például a magánélethez való jog *expressis verbis* védelemben részesítésére, valamint az adatvédelem komoly úttörésére gondolunk.

1. A művészet szabadságának jelentéstartalma

Vannak olyan fogalmak, amelyek pontos, egységes jelentését nem könnyű megadni, hiszen bár magától értetődőnek tűnnek, pontosan emiatt nehéz egzakt körülírást alkotni rájuk, ráadásul számos aspektusból vizsgálat tárgyává tehető. Ezek közé tartozik a művészet, a kreativitás, az alkotás és a kultúra fogalma is,⁴ amelyek bár a definíció szintjén nem fedik egymást, jelentéstartalmuk láncszerűen összekapcsolódik. Ez a láncolat például megragadható a következőképpen: a kreativitás felfogható a művészet előképeként, hiszen szükséges ahhoz, hogy alkotások jöjjenek létre, amelyek halmazának tekinthető művészet pedig a kultúra egyik építőköve. Mind a művészet, mind pedig a kultúra viszonylag nehezen megfogható fogalmak, amely megfoghatatlanságot egyrészt az eredményezi, hogy a művészet „óhatatlanul egy uralkodó esztétikai elvárást szentesít”,⁵ másrészt pedig a tartalmában nagyfokú szubjektivitás rejlik. Nem tagadható, hogy az ember egy adott alkotásról vagy egy művészeti irányzatról, korszakról szubjektív véleményt alkot, hiszen ízlése válogatja, hogy ki melyik alkotást, művészeti irányzatot, stílust tartja „igazi művészetnek”. A műalkotások megítélése kinek-kinek a saját véleményén alapul, és ez szubjektivitása miatt nem lehet a jogi értékelés, még kevésbé az alkotó jogi védelmének az alapja.⁶ Épp ezért szerencsés a szerzői jog ama kritériuma, hogy az alkotások jogi védelmének feltétele az egyéni, eredeti jelleg és a szerző szellemi tevékenysége, nem pedig a művel kapcsolatos szubjektív értékítélet.

Az alkotás és az alkotómunka elemi szükségletként és sajátos kifejezőmódként jelent meg a múltban és jelenik meg mindmáig az ember életében. Az alkotás szabadságának létjogosultságát nehezen lehetne megkérdőjelezni, de az ehhez kapcsolódó jogi védelem⁷ viszonylag későn jelent meg. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE) 10. cikke rögzíti a véleménynyilvánítás szabadságát, amelyet az alkotás és a művészeti élet szabadsága alapjának is tekinthetünk,⁸ emellett deklarálja a magán- és a családi élet tiszteletben tartásához való jogot is. Az EJEE 10. cikkének jelentéstartalmát tágan kell értelmeznünk, amelybe a véleménynyilvánítás régi és új eszközei is beletartoznak.⁹ Az Európai Unió Alapjogi Chartája¹⁰ is rögzíti mind a véleménynyilvánítás szabadságát (11. cikk), mind a magán- és a családi élet tiszteletben tartását (7. cikk), valamint a művészetek szabadságát is (13. cikk).

⁴ L. bővebben a művészet fogalmáról Kiss Zoltán Károly – Kiss Dóra Bernadett: *A vizuális művészetek és a jog*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2019. 11., 19–20.

⁵ SÓLYOM Péter: A művészet szabadsága és az esztétikai ítéletek. *Iustum Aequum Salutare*, 2007/2. 97.

⁶ L. bővebben CSEPORÁN Zsolt: A művészeti alkotás szabadsága a gyakorlatban. Az alanyi kört megillető kiegészítő jogosultság. *JURA*, 2014/2. 191–192.; SÁPI Edit: Vázlat a kultúra és a szerzői jog kölcsönhatásáról, különös tekintettel a színházművészet szerzői jogi vetületére. *Jogelméleti Szemle*, 2017/4.

⁷ Megjegyzendő, hogy vannak nézetek, amelyek szerint a szerzői jog és a kreativitás nem egymásból építkeznek, hanem a szerzői jog negatív hatást gyakorol a kreativitásra. L. pl. Siva VAIDHYANATHAN: *Copyrights and Copywings. The Rise of Intellectual Property and How It Threatens Creativity*. New York, New York University Press, 2001. Ezt a nézőpontot azonban mi elutasítjuk, így a jelen tanulmány keretei között nem kívánunk ezzel a témakörrel foglalkozni.

⁸ Christophe GEIGER: Freedom of Artistic Creativity and Copyright Law: A Compatible Combination? (3) *UC Irvine Law Review* (2018) 9.

⁹ P. Bernt HUGENHOLTZ: Copyright and Freedom of Expression in Europe. In: Rochelle COOPER DREYFUSS – Harry FIRST – Diane LEENHEER ZIMMERMAN (szerk.): *Innovation Policy in an Information Age*. Oxford, Oxford University Press, 2000.

¹⁰ HL C 326., 2012.10.26. 391–407.

Az Alaptörvény IX. cikke a véleménynyilvánítás szabadságát rögzíti, a X. cikke pedig a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadságát. A művészeti szabadság jogi védelme tehát alkotmányos szinten is megvalósul, mindemellett azonban látni kell, hogy nem tekinthető korlátozhatatlan alapvető jogosultságnak. Koltay András részletesen elemzi a művészeti szabadság megjelenését az alkotmányos rendszerben,¹¹ és rávilágít, hogy a művészi szabadság egyre inkább beleolvad a véleménynyilvánítás szabadságának alapjogába, emiatt az önálló védelem megléte nem is feltétlenül szükséges.¹² Felhívja emellett a figyelmet arra is, hogy bár az Alaptörvényben külön cikkben került nevesítésre a művészeti élet szabadsága, ez még nem feltétlenül jelenti azt, hogy a véleménynyilvánítás szabadságától elkülönült, önálló alapjog lenne.¹³ Az önálló alapjogként való kezelés pontosan amiatt ütközne akadályba, hogy – mint azt fentebb is említettük – a jogtudomány eszközeivel nehézkes körütekintően és egységesen megadni a művészet definícióját, és nem is biztos, hogy szükséges.

Felmerülhet továbbá az a kérdés is, hogy a művészeti élet szabadságának jelentéstartalma megegyezik-e a – jogszabályi szöveggörnyezetben meg nem jelenő – alkotás szabadságával. Amint azt fentebb is írtuk, a művészet és a kreativitás fogalmai mellett az alkotáséhoz sem könnyű definíciót alkotnunk. Mégis úgy gondoljuk, hogy az alkotás és a művészet nem teljesen ugyanazt a jelentéstartalmat hordozzák, mert az alkotás egy kicsit tágabb fogalmat jelöl. Alkotni anélkül is lehet, hogy a létrejött dolog különösebb művészi értéket hordozna magában. Az már más kérdés, hogy ha az eredmény a minimális egyéni, eredeti jelleget sem tartalmazza, akkor az adott alkotás megmarad a hobbi, a jó időtöltés, a kikapcsolódás szintjén, és nem lép tovább arra a szintre, ahol jogi oltalmat nyerne, így irreleváns a szerzői jog szempontjából is. Mégis mindenkit megillet ez a fajta „alkotás szabadsága” anélkül is, hogy az jogszabályi szinten rögzítésre kerülne. Emellett nem is kellene ennyire tágra nyitni a deklarált alapjogvédelmet, hiszen az súlytalanságot eredményezne. Valójában a művészeti alkotás szabadsága szűkebb értelmet nyer, mint a művészeti élet szabadsága, hiszen a művészeti élet szabadsága nemcsak az alkotás szabadságát jelenti, hanem a művészet befogadásának és közvetítésének szabadságát is. Ezen a ponton érezhető talán leginkább, hogy mind a művészeti élet, mind az „alkotás szabadsága” jelentéstartalma vizsgálatokor valójában ugyanoda kanyarodunk vissza, ez pedig a véleménynyilvánítás szabadsága és annak egyes leágazásai, részelemei.

A személyiségi jogok és a véleménynyilvánítás szabadsága – ezáltal a művészeti alkotás szabadsága – gyakorta összeütközésbe kerülő jogosultságok. A személyiségi jogok közül kiemelendő – az utóbbi időszak szabályozási novumaira is figyelemmel – a magánélethez való jog védelme. A Polgári Törvénykönyv¹⁴ az emberi méltóságból levezetve deklarálja az általános személyiségvédelmi generálklauzulát,¹⁵ majd egy nem taxatív felsorolásban rendezi az egyes nevesített személyiségi jogokat,¹⁶ külön szabályanyagot adva a közéleti szereplők személyiségi

¹¹ KOLTAY András: A művészet szabadsága: a nem létező alapjog. *Pázmány Law Working Papers*, 2016/4.

¹² Uo., 2.; KOLTAY András: Dorian Gray képmásához való joga: a művészet szabadságának önálló alapjogi jellegről. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 98.

¹³ KOLTAY i. m. (11. lj.) 11.

¹⁴ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.).

¹⁵ Ptk. 2:42. § (1)–(3) bekezdések.

¹⁶ Ptk. 2:43. §.

jogvédelme vonatkozásában. A magánélet védelméről szóló 2018. évi LIII. törvény azonban a nevesített személyiségi jogokat a magánülethez való jog szelvényjogaként említi.¹⁷ A magánülethez való jog tartalmáról élénk jogelméleti vita folyik,¹⁸ a magunk részéről azzal az állásponttal értünk egyet, amely szerint a magánélet sérelme valamely más nevesített személyiségi jog sérelmében (például képmás, hangfelvétel, személyes adatok, becsülethez való jog) ölthet testet. Ha ebből a felfogásból indulunk ki, akkor azt mondhatjuk, hogy a magánélet védelmét sértő ábrázolások, alkotások tág spektrumon mozoghatnak. A magánülethez való jog ezen általános jellege megmutatkozik a következőkben ismertetett, a művészeti szabadság és a személyiségi jogok kollíziójával kapcsolatos jogesetekben is.

Ha az előzőek mintájára a szerzői jog alapjogi megközelítését szeretnénk vizsgálni, akkor már más helyzettel állunk szemben. Nem mondhatjuk, hogy a szerzői jog tisztán létezne meghatározott, deklarált alkotmányos alapjogként, nem találjuk meg azt az Alaptörvényben sem, ugyanakkor annak emberi jogi háttére elismert például a szerzői jogi kivételek és korlátozások,¹⁹ a szerzői személyhez fűződő jogok, valamint a szerződési jog vonatkozásában. Emellett vannak lényeges megközelítések, amelyek a szerzőket megillető személyiségi és vagyoni jogok meglétét és garanciális jellegét az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából, valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányából látják visszatükröződni.²⁰ A szerzői jog komplex természetét mutatja, hogy amellett, hogy ösztönzi az alkotások létrejöttét, nem csupán jogszabályi szinten biztosít garanciákat az alkotó számára, hanem a kulturális életben való részvétel lehetőségét is felkínálja neki. Az érem másik oldala az, hogy így a társadalom számára is biztosítja a kultúrához és az információhoz való hozzájutást. El kell azonban ismerni, hogy ezen érdekek között egyensúlyozva előfordulhat, hogy valamelyik felülkerekedik a másikon.

2. A véleménynyilvánítás szabadsága és a szerzői jog

A véleménynyilvánítás szabadsága és a szerzői jog közötti kapcsolatrendszer meglehetősen összetett. Egyrészt a közöttük lévő viszony nem tekinthető problémamentesnek, ami arra vezethető vissza, hogy a két terület közötti összeütközés elkerülhetetlennek tűnik,²¹ ez pedig

¹⁷ 2018. évi LIII. törvény 8. §.

¹⁸ A jogosultság első és alapvetőnek tekinthető jogirodalmi leírása Samuel Warren és Louis Brandeis 1890-ben megjelent *The Right to Privacy* című művéhez köthető. Fontos körülményt jelent az is, hogy a *privacy* értelmezése eltérően alakul az angolszász és a kontinentális jogrendszerben. A témával foglalkozó szerzők jelentős része a magánülethez való jogot az önrendelkezési joghoz kapcsolja, míg számos tudományos álláspont több részterületét ragadja meg. A magunk részéről úgy véljük, hogy a *privacy* mibenlétére vonatkozóan egzaktt, általános megfogalmazás nem adható, több szelvényjogból tevődik össze, amelyek a materiális és a pszichikai síkon is védik a privát szférát.

¹⁹ L. erről GYENGE Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttére*. Budapest, HVG-ORAC, 2010.

²⁰ Daniel J. GERVAIS: *Intellectual Property and Human Rights: Learning to Live Together*. In: Paul TORREMANS (szerk.): *Intellectual Property and Human Rights*. Cheltenham, Edward Elgar, 2008.

²¹ Sunimal MENDIS: *Copyright, the Freedom of Expression and the Right to Information: Exploring a Potential Public Interest Exception to Copyright in Europe*. Baden-Baden, Nomos, 2011. 5.

valamennyi modern szerzői jogi rendszer jellemzőiben fellelhető.²² Egyes nézetek szerint a szerzői jog kifejezetten ellentétes a véleménynyilvánítás szabadságával, hiszen megakadályozza, hogy a szerzón kívül bárki szabadon kifejezze a műben rejlő tartalmat.²³ Noha való igaz, hogy van egy természetszerű feszültség a szerzői jog és a véleménynyilvánítás szabadsága között,²⁴ ez a nézet meglehetősen sarkos, mert figyelmen kívül hagyja, hogy a szerzői jog a kifejezési formát védi. Emellett pedig a szerzői jog célja az alkotások ösztönzése is, ami ezáltal a művészi alkotás szabadságát, így a véleménynyilvánításét is előmozdítja.²⁵

A kapcsolatrendszer bonyolultsága tehát ott jelenik meg, hogy a szerzői jog egyrészt ösztönzi a véleménynyilvánítás szabadságának kibontakozását az alkotások létrehozatalán keresztül, másrészt azonban ezt a kapcsolatot nem kezelhetjük abszolút evidenciaként vagy egyenes arányosságként. Ez alatt azt értjük, hogy a szerzői jog ezt az ösztönző szerepét csak azon kifejeződések esetén tudja ténylegesen betölteni, amelyek megfelelnek a jogi oltalom feltételeinek. Nem tágható ki tehát olyan mértékben ez az ösztönző, 'motor' szerep, hogy azokat a műveket is ebbe a körbe soroljuk, amelyek szerzői jogi értelemben nem tekinthetők műveknek, mert nélkülözik a szerzői jogi oltalom feltételeit. Nem használna a szerzői jog imázsának sem, ha a véleménynyilvánítás és az alkotás szabadságára hivatkozással olyan produktumok jogi védelmét kellene keresni, amelyek még minimális szinten sem felelnek meg a tudományos, művészeti vagy irodalmi alkotásként történő minősítésnek. A kapcsolat – fentebb említett – összetettsége itt úgy is megjelenik, hogy a szerzői jognak e körben nincsen véleményszabadságot korlátozó hatása, sőt pontosan azzal támogatja a véleménynyilvánítás szabadságát, hogy nem mindenre terjeszti ki a védelmet.

3. A véleménynyilvánítás szabadságának korlátai mint a művészet határvonalai

Az Alaptörvény az alapvető jogok korlátozását illetően a szükségesség–arányosság-tesztet alkalmazza, amelynek értelmében alapvető jog korlátozására más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében az ehhez feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával kerülhet sor.²⁶ Fentebb említettük, hogy a művészeti alkotás szabadsága a véleménynyilvánítás szabadságának anyajogából levezethető alapvető jogosultság, tehát e jog korlátozhatóságának vizsgálatánál irányadónak tekinthető, hogy a véleménynyilvánítás határai hagyományosan négy védendő érdek köré csoportosíthatók.

²² Uo., 15.

²³ *Ashdown v. Telegraph Group Ltd.* [2001] EWCA Civ 1142 Ch. 685.

²⁴ Michael D. BIRNHACK: Acknowledging the Conflict Between Copyright Law and Freedom of Expression under The Human Rights Act. *Entertainment Law Review* (2003) 24–34.

²⁵ Yin Harn LEE: Copyright and Freedom of Expression: A Literature Review. *CREATE Working Paper*, 2015/4. 10–12.

²⁶ Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés.

Ha egy művészeti alkotás szabadságának lehetséges korlátozásával kapcsolatban eljárás indul, akkor az ítélkező fórumok a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozására vonatkozó elveket és szabályokat alkalmazzák. E tekintetben az első csoportot az állam érdekei jelentik, amelybe beletartozik az állam külső és belső biztonsága, az igazságszolgáltatás zavartalan működése, valamint a különböző állami szimbólumok és a közjogi méltóságok védelme is. A védendő érdekek második körét a társadalom egészének érdekei alkotják, amelyek közül legfőképpen a közrend és a közerkölcs védelme a meghatározó. Csupán a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a közerkölcs védelmének terjedelmes bírói gyakorlata alakult ki az EJEB és a nemzeti bíróságok ítélkezési gyakorlatában. A közerkölcs védelmével kapcsolatos, alapvető jelentőségűnek tekinthető ítélet a *Handyside v. the United Kingdom* ügyben született még 1976-ban.²⁷ Az eljárás során a kérelmező a *Little Red Schoolbook* című, gyermekeknek szóló könyv kiadója volt. A könyvben különböző szexuális jellegű tanácsok is helyet kaptak, tárgyalta többek között a homoszexualitás, a pornográfia és az abortusz egyes kérdéseit is. Mindezek alapján az angol bíróság megállapította, hogy a mű megsértette az 1959-es, obszcén kiadványok tilalmáról szóló törvényt.²⁸ Az EJEB megítélése szerint viszont a gyermekkönyv nem sértette az EJEE 10. cikkét. A strasbourgi döntés értelmében önmagában a kinyilatkoztatás sokkoló és szokatlan jellege nem alapozza meg a korlátozás lehetőségét. Megemlítjük, hogy Magyarországon is indult hasonló esetet tárgyaló eljárás,²⁹ amelynek a tárgya egy művészeti magazin címlapja volt, amely a Szent Koronát obszcén angyal- és ördögfigurák között ábrázolta. Az elsőfokú bírói fórum megtiltotta a sajtótermék terjesztését, és közerkölcsbe ütközőnek minősítette a grafikát, de a másodfokú bíróság és a Legfelsőbb Bíróság megváltoztatta a döntést, és nem tartotta közerkölcsbe ütközőnek az ábrázolást.

A művészeti szabadságot közerkölcsi okból korlátozó bírói ítéletek másik csoportját a blaszfémiaival összefüggő jogesetek alkotják. József Attila 1923-ban megjelentette *Lázadó Krisztus* című versét egy szegedi újságban, amelynek közlését éles kritikák és ügyészi feljelentés követték. A vád sajtó útján elkövetett istengyalázás volt, amely miatt az első fokon eljáró fórum elmarasztalta a költőt. József Attila védekezésében hangsúlyozta, hogy a cím az örök embert jelképezte, és a költemény éppen Isten dicsőségét volt hivatott szolgálni. Hosszúra nyúló jogi eljárás után a Kúria azt állapította meg, hogy a vers sorai nem tagadták az Isten-eszmét, ezért felmentő ítélet született.³⁰ A magyar irodalom nagyjai közül nem József Attila volt az egyetlen, aki ellen blaszfémia vádjával indítottak eljárást. Márai Sándor például az *Egy polgár vallomásai* című műve miatt nézett jogi procedúra elé, mert egy római katolikus püspök istenkáromlásra hivatkozással feljelentést tett ellene.³¹ Radnóti Miklós *Újmódi pásztorok éneke* című verseskötetének két versét is alkalmasnak találták arra, hogy az állam által elismert hitfelekezet vallási tárgyát meggyalázzák.³²

²⁷ *Handyside v. The United Kingdom*, no. 5493/72, 1976. december 6-i ítélet. Az ügy ismertetését l. Paul KEARNS: *A művészet szabadsága. Esszék a művészet és a jogi cenzúra kapcsolatáról*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 205.

²⁸ *Obscene Publications Acts 1959/1964*.

²⁹ Művészeti szabadság a merényletek után: fogytán a türelem? *NOL*, 2015. január 14., <http://nol.hu/kultura/turelmunk-hatarai-1509595>.

³⁰ SÓLYOM i. m. (5. lj.) 101.

³¹ FISCHER Alajos – SARUSI KISS Béla: A megcsonkított vallomás. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2003/4–5.

³² SÓLYOM i. m. (5. lj.) 102.

Az EJEB e tárgykorban született, egyik legtöbbet idézett ítéletének az *Otto Preminger Institut kontra Austria* ügy tekinthető.³³ Az Institut egy innsbrucki magánegyesület volt, amely egy *Mennyei Tanács* című film hat bemutatóját hirdette meg. A film Istent egy szellemileg sérült öregúrnak, Jézust pedig mentálisan betegnek ábrázolta. A film bemutatójára nem került sor, ugyanis az ügyész a római katolikus egyházmegye kérésére a vallási tanok becsmérlése miatt büntetőeljárást indított az egyesület vezetője ellen. A tartományi bíróság döntése értelmében a művészeti élet szabadságának korlátait képezik az alkotmányban rögzített olyan jogosultságok, mint a lelkiismereti és a vallásszabadság. Az egyesület ezt követően fordult a strasbourgi fórumhoz, amely megállapította, hogy két szabadságjog ütközésében kell állást foglalni, és e körben figyelemmel kell lenni az államokat megillető mozgásterre is. A körülmények gondos mérlegelése után a Bíróság megállapította, hogy a nemzeti hatóságok intézkedése, amely magában foglalta a film elkobzását is, nem lépte túl a számukra biztosított mozgásteret.

A véleménynyilvánítás szabadságának korlátai közül a harmadik csoport az egyes társadalmi csoportok érdekeinek a védelmét foglalja magába a különböző faji, etnikai, vallási, nemi diszkriminációt jelentő megnyilvánulásokkal szemben. Az utolsó kategóriát pedig a magánszféra védelme jelenti, amelybe az uralkodó alkotmányjogi felfogás szerint beletartoznak az egyén személyiségi jogai, magántitkai, vállalkozói jó hírneve és üzleti titkai is.³⁴ A magánszféra védelme tehát e tekintetben gyűjtőfogalomként funkcionál, és az egyén valamennyi személyiségi joga értendő alatta. A következőkben látható lesz, hogy a magánélet, magánszféra védelme valóban gyűjtőkategóriának tűnik, ami az utóbbi időben lehetőséget adott arra, hogy számos esetben hivatkozzanak rá.

4. A személyiségi jogok és a művészeti szabadság összeütközése

E kollízió értelmezéséhez kiindulási alapként tekinthetünk az EJEB e körbe tartozó ítélkezési gyakorlatára, amelyet néhány jogeset felvillantásával kívánunk szemléltetni. Ahogyan azt fentebb már említettük, az EJEE 10. cikke biztosítja a véleménynyilvánítás szabadságát, amely a 8. cikkel tipikusan kollízióba kerülhet. A 8. cikk a magán- és családi élet védelmét deklarálja, és egyfajta gyűjtőfogalomként funkcionál az EJEB gyakorlatában is, és e cikk oltalmazza az egyes nevesített személyiségi jogokat is.³⁵ Az EJEE 10. cikke a véleménynyilvánítás szabadsága kapcsán bizonyos korlátozásokat is rögzít, így e szabadságjog gyakorlása a törvényben meghatározott olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából. Ezen szabályozásból egyértelműen kitűnik, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága és az abból eredeztethető művészeti szabadság az EJEB gyakorlatában sem tekinthető korlátozhatatlan

³³ *Otto Preminger Institut v. Austria*, no. 13470/87, 1994. szeptember 20-i ítélet.

³⁴ SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok, Alkotmánytan II.* Budapest, Osiris, 2008. 163.

³⁵ L. bővebben Emberi Jogok Európai Bírósága: *Gyakorlati útmutató az elfogadhatóság feltételeiről.* 70–78.

jogosultságnak,³⁶ a bíróságnak esetről esetre kell mérlegelni a lehetséges korlátozások szükségességét. Az EJEB művészeti szabadságot érintő ítélkezési gyakorlatában a közérkölcsvédelemmel és a blaszfémia tilalmával kapcsolatos jogesetek vannak túlsúlyban,³⁷ míg a magánélet és a személyiségi jogok közti kollízió viszonylag kevés esetben volt a tárgya.

Az EJEB elé került egyik jogeset történeti tényállása szerint 2008. december 29-én a híres francia komikus, Dieudonné M'Bala M'Bala Párizsban tartott egy előadást, amelynek végén színpadra hívta Robert Faurisssont – akit korábban Franciaországban számos alkalommal ítélték el a holokauszt tagadása miatt – azért, hogy átadja neki a „szalonképtelenség és a pofátlanság díját”.³⁸ A díj egy háromágú gyertyatartó formáját öltötte, minden ágán egy almával, amit egy koncentrációs táborba deportált zsidót játszó színész nyújtott át, aki a haláltáborokra jellemző csíkos pizsamát viselt, amire egy sárga csillag volt rávarrva. Az ügyészség a humoristát a sajtószabadságról szóló 1881. július 29-i törvény 23. cikke alapján a párizsi büntető törvényszék elé idézte „személy vagy személyek egy csoportja ellen irányuló, etnikai, nemzeti, faji, vallási közösséghez való hovatartozásuk vagy származásukra tekintettel, különösen a zsidó származású vagy vallású személyek ellen elkövetett nyilvános becsületsértés” vádjával. A bíróság M'Bala M'Bala felelősségét 2009 októberében megállapította, és 10 ezer euró pénzbírságra ítélte. Bár a karikatúra és a szatíra – még ha az szándékosan provokatív vagy vulgáris természetű is – a véleménynyilvánítás és az alkotás szabadsága alá tartozik, a humorizálásnak vannak bizonyos korlátai, különösen az emberi méltóság tiszteletben tartása. A kérelmező e megengedett határokat túllépte az eljárás tárgyát képező előadásával. Az ítéletet a párizsi fellebbviteli bíróság 2011 márciusában helybenhagyta. Az EJEB az elé került ügyben emlékeztetett arra, hogy a 10. cikk védelme a szatírára is kiterjed, ami egyfajta művészi és társadalmi kifejezés, amelynek sajátossága a túlzás eszközének használata, illetve a valóság torzítása, valamint természetes célja, hogy provokáljon és megbotránkoztasson. A hazai bíróságokhoz hasonlóan az EJEB-nek sem volt kétsége a kérelmező műsorának erősen antiszemita tartalma felől, mivel egy olyan személy kapott díjat, aki jól ismert holokauszttagadó eszméiről. Az EJEB szerint az előadás sértő jelene már nem szórakoztatásnak, hanem inkább egy politikai összejövételnek tekinthető, valamint fontos körülményt jelent az is, hogy a kérelmező nem állíthatja, hogy művészként tevékenykedett volna. Az EJEB indoklása szerint a holokauszttagadás népszerűsítésében kulcsfontosságú szerepet kapott Faurisson szerepeltetése, illetve a deportált zsidó áldozatok megalázó ábrázolása, így ezt a gyűlölet és az antiszemitizmus demonstrálásának, illetve a holokauszt megkérdőjelezésének látta. Mindez tehát olyan ideológiát jelenít meg, amely ellentétes az Egyezmény értékeivel, az előadás maga pedig nem tekinthető olyannak, amely – még ha szatirikus vagy provokatív is – az Egyezmény 10. cikkének védelme alá esne.

Az EJEB vonatkozó gyakorlatából kiragadott példák ismertetése után a nemzeti jogrendszerekben felmerült esetek vizsgálata sem hanyagolható el. A német bírósági gyakorlatban a világirodalmi szinten is elismert Mann család tagjai ellen indult eljárások rendkívül jelentősnek tekinthetők a személyiségi jogok és a művészeti szabadság kapcsolatának értelmezése során.

³⁶ Az EJEB tevékenységének összefoglalásáról l. Council of Europe: *Freedom of Expression in Europe Case-Law Concerning Article 10 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 2007.

³⁷ Ehhez l. KOLTAY i. m. (11. lj.).

³⁸ *Dieudonné M'Bala M'Bala v. France*, no. 25239/13, 2015. október 20-i ítélet.

Thomas Mann első regénye *A Buddenbrook ház* címet viselte, amelyet az irodalomtörténet az egyik legjobb polgári családrégényként tart számon a mai napig. A regény Lübeckben játszódik, és története önéletrajzi ihletésűnek tekinthető. A mű megjelenését a lübecki polgárok éles felháborodása kísérte, mivel néhány személy magára ismert a regény alakjaiban.³⁹ A német judikatúrában a Mann családdal kapcsolatos további esetként jelent meg a *Mephisto*-ügy⁴⁰ néven elhíresült eljárás. Klaus Mann (aki egyébként Thomas Mann fia volt) *Mephisto* című regénye 1963-ban jelent meg Amszterdamban. A regény főhőse Henrik Höfgen, a nemzetiszocialistákkal kollaboráló, egyébként rendkívül tehetséges színész, akinek esszenciális jellemzője a regnáló hatalommal történő megalkuvás. A karaktert Mann a sógoráról, Gustav Gründgensről mintázta, akinek elhunyt után hozzátartozói eljárást indítottak az író ellen. Az ügy a német alkotmánybíróság elé került, amely elismerte a művészi szabadság jelentőségét, azonban leszögezte, hogy ez a jog egyetlen művész számára sem adhat felmentést a jogi felelősség alól. A testület álláspontja szerint a személyiségi jogok és az alkotás szabadságának ütközésekor nem csupán azt kell figyelembe venni, hogy a művészi ábrázolás mennyire alkalmas az érintett személy társadalmi státuszának hátrányos befolyásolására, hanem bizonyos esztétikai megfontolásoknak is szerepet kell tulajdonítani. Kizárólag az adott ügy mérlegelése során lehet eldönteni azt, hogy a művészi önkifejezés sérti-e az érintett személy jogilag védett magánszféráját. Figyelembe kell venni továbbá azt is, hogy az adott személy és a regény szereplőjének a jellemvonásai mennyire egyeznek, tehát mennyire azonosítható az érintett a regénybeli figurával. Az alkotmánybíróság megállapította, hogy a regény főhősében Gründgens alakja egyértelműen felismerhető volt, a regény így megsértette az elhunyt magánszférájának továbbéléseként fennálló kegyeleti jogokat.⁴¹

A Mann család ügyein túllépve kiemelhető még a szintén német esetjoghhoz tartozó azon ügy, amelyben Alban N. Herbst *Meere* című regényével kapcsolatban a berlini bíróság megállapította, hogy a könyv terjesztése és nyilvánosságra hozatala sérti a felperes magánélethez való jogát. Ez a döntés azért volt érdekes, mert az ítélkező fórum úgy állapította meg a személyiségi jogok megsértését, hogy valójában nem volt egyértelműen beazonosítható a kapcsolat a felperes és a regény főhőse között. Mivel azonban a sérelmes ábrázolások az ember intim szférájának rendkívül érzékeny területére, a szexuális életre irányultak, a bíróság megállapította a jogsértést.⁴² Hasonló ügyben viszont ezzel ellentétes döntést is találunk a német bírói gyakorlatban. Maxim Biller 2003-ban megjelentette az *Esra* című önéletrajzi ihletésű könyvét, amelynek ki-

³⁹ Az eset ismertetését l. bővebben SÓLYOM i. m. (5. lj.) 103. Ehhez hasonló eset az utóbbi években hazánkban is történt: Grecsó Krisztián kortárs író *Pletykaanyu* című novelláskötete miatt került szembe a szegvári lakosok haragjával. A novelláskötet különböző helyi anekdoták felhasználásával készült, és habár az író álláspontja szerint a műben megjelenő Szegvár az általa megírt és eltorzított város, a kötet szereplői közül öten is a magánélethez való joguk sérelmére hivatkozással tervezték jogi eljárás megindítását, majd peren kívül megegyeztek az íróval. A helyi lakosok azt sérelmezték, hogy bizonyos jellemvonásaik és cselekedeteik felismerhetők egyes novellákban. Az elmúlt évek legnagyobb magyar irodalmi „botránának” részleteiről Grecsó Krisztián maga mesélt, BESZTERCEY Judit: Pletykaper. (Költészet és rögválóság). *Magyar Narancs*, 2001. december 13., https://magyarnarancs.hu/kepzo_muveszet/pletykaper_kolteszet_es_rogvolosag-58984.

⁴⁰ 30 BVerfGE 173 (1971).

⁴¹ KOLTAY i. m. (11. lj.) 75.

⁴² SÓLYOM i. m. (5. lj.) 108.

adását a német bíróságok a személyiségi jogok sérelmére hivatkozással megtiltották. Ezt követően fordult a mű kiadója a német alkotmánybírósághoz. A mű a legintimebb részletekig beszámol Esra és az elbeszélő, Adam szerelmi viszonyáról. A történet szerint a kapcsolat útjában különféle akadályok álltak: Esra családja, különösen Lale, Esra hatalommániás anyja, Esra első házasságából származó lánya, és mindenekelőtt Esra passzív jelleme. A szerző egykori barátnője és a hölgy anyja, akik a regény szereplőiben, Esrában és Laléban magukat vélték felismerni, keresetet nyújtottak be, azt állítva, hogy a könyv önéletrajznak tekinthető, a valóságtól való lényeges eltérés nélkül. Az alkotmánybíróság megállapította, hogy kölcsönös viszony áll fenn a szerző által létrehozott, a valóság által ihletett művészi realitás mértéke és a személyiségi jog megsértésének intenzitása között. Minél jobban visszatükrözi a mű a valóságot, annál szigorúbban kell a személyiségi jogot ért hatását értékelni. Tehát minél inkább érinti egy művészi ábrázolás az emberi személyiség intim szféráját, annál több fikciós elemet kell tartalmaznia annak érdekében, hogy ne kerüljön sor személyiségi jogi jogsértésre. A bíróság a szerző egykori barátnője tekintetében helytállónak tekintette a rendes bíróságok érvelését, és megállapította a magánélethez való jog sérelmét, viszont a felperes édesanyja tekintetében nem tartotta megállapíthatónak a személyiségi jogi jogsértést.⁴³

A hazai bírói gyakorlatból kiemelhető a Fővárosi Ítéletábla azon döntése,⁴⁴ amely a személyiségi jogok sérelmét nem találta megállapíthatónak a művészi szabadsággal szemben. Az eljárás alperese 2007-ben jelentetett meg egy regényt, amelynek zárójelentésében egy valóságban is megtörtént vacsora zajlott le. Az esemény résztvevői között volt egy országosan elismert magyar költő és annak táncművész felesége, aki a jogi eljárás felperese lett. A felperes keresetében annak megállapítását kérte, hogy az alperes megsértette személyiségi jogait, valamint az elhunyt költő kegyeleti jogainak a sérelme is megvalósult. A könyvben bemutatott baráti vacsoránál a költő gyenge, idős, kissé elesett emberként került ábrázolásra, akit erős befolyása alatt tart a felesége. A felperes vidám, alkoholt szívesen fogyasztó, más férfiak társaságát is kereső hölgyként jelent meg a regény utolsó lapjain. Az eljárás jogkérdéseinek eldöntésére az első- és a másodfokú fórum azonos elvek mentén foglalt állást. Megállapították, hogy a regényből egyértelműen beazonosítható a költő és a felesége személye is, viszont a bíróság hivatkozott arra a bírói gyakorlatban garanciálisnak tekinthető alapelvre, hogy a véleménynyilvánítás, az értékelés, a bírálathoz, valamint a társadalmi, gazdasági, politikai vita nem lehet a jogsértés megállapításának alapja. A regényében az alperes oly módon közölte az eseményeket, illetőleg az azokról alkotott véleményét, hogy azok – sem tartalmukban, sem kifejezőmódjukat tekintve – nem sértők, nem lépték túl a szabad véleménynyilvánítás megengedett kereteit, így nem sértették sem a felperes jó hírűségének védelméhez fűződő személyiségi jogát, sem a költő emlékét. E tekintetben figyelembe veendő körülmény az is, hogy a felperes mint közszereplő köteles az erőteljesebb, az esetlegesen bántó, sértő kritika elviselésére is.

Hazánkban egy színházi darabban kapcsolatban is kollízióba került egymással a magánélet-hez való jog és a művészeti szabadság. A Katona József Színház 2015-ben mutatta be a Borbély Szilárd által írt *Az olaszlisztkai* című színdarabot. A színdarabban egyszerre jelennek meg a szer-

⁴³ A német szövetségi Alkotmánybíróság döntéseiből, *Fundamentum*, 2008/1.

⁴⁴ A Fővárosi Ítéletábla 7. Pf.20.165/2010/14. számú ítélete.

ző saját életének szomorú momentumai és Szögi Lajos középiskolai tanár halálának tragikus körülményei. A darab bemutatásáról az elhunyt családja nem kapott értesítést, majd peres eljárás indítását fontolgatták személyiségi jogaik, különösen a magánszférához való jog sérelme miatt. Különösen azért, mert a „Középső lány” nevű szereplő szövege olyan mondatokat tartalmazott, amelyek a valóságban nem hangzottak el. Mivel egy olyan tragikus ügyről van szó, amely a hazai társadalom jelentős részét megrázta, a sajtó hetekig beszámolt a színdarabról és a család felháborodásáról, peres eljárás viszont végül nem indult az ügyben – a szomorú eseménynek emléket állító színdarab kapcsán megnövekedett érdeklődés kísérte a művészi szabadság és a magánélethez való jog összeütközését.

5. A művészeti szabadság korlátozhatósága a szerzői jogi oldaláról

Az alkotói szabadság határait a személyiségi jogok védelme természetesen olyan esetben is korlátozhatja, amikor a „közvetítő közeg” valamilyen szerzői alkotás, ilyen volt például a fentebb ismertetett fővárosi ítéletábrai döntés, vagy *Az olaszlisztkai* című színdarab esete. Ezeknél a példákban azonban azt láthattuk, hogy bár a szerzői alkotáson keresztül történik a véleménynyilvánítás túlterjeszkedése, mégsem a szerzői jogon van a hangsúly, hanem a személyiségi jogok veszélyeztetésén. Ennek oka az, hogy az alkotói szabadság ezekben az esetekben nem a szerzői jog szabályait, elveit sérti. A következőkben arra térünk ki, amikor a szerzői mű nem a közvetítő szerepét tölti be, hanem kifejezetten egy szerzői művet vagy annak szerzőjét, jogait veszélyezteti egy másik személy – sok esetben egy másik alkotó – alkotói szabadságának határtalansága.

A szerzői jog szempontjából az alkotói szabadságfok határait a mű egységére, integritására való hivatkozás jelölheti ki a leggyakrabban. Az integritás kapcsán megjegyzendő, hogy az Sztj. korábbi szövegváltozatát a jogirodalom többször kritizálta amiatt, hogy nem volt egyértelmű az alkalmazhatóságának feltétele. Az Sztj. 2021. június 1. napjától hatályos, módosított szövege⁴⁵ azonban egyértelművé tette a korábban kérdéses helyzetet. Az új szövegváltozat értelmében „[a] szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jóhírnevére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés”.⁴⁶ Az integritáshoz fűződő jog a mű és a szerző közötti szoros erkölcsi kapcsolatot fejezi ki, így érthető a jogi norma alapvető rendeltetése: a szerző műve torzításoktól, jó hírnevet és becsületet sértő változtatásoktól mentesen kerüljön a közönség elé. Az integritási szabály létjogosultsága, hogy a szerzőt a művei alapján ítéli meg mind a társadalom, mind a szakma, így tehát az egyik legszentebb joga, hogy a műve úgy kerüljön a nyilvánosság elé, ahogyan ő azt megalkotta. Az integritás joga a különböző műtípusok esetén más-más arculattal tűnhet fel, hiszen vannak műtípusok, amelyek esetén sokkal gyakoribb vagy sokkal drasztikusabb hatást

⁴⁵ 2021. évi XXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról.

⁴⁶ Sztj. 13. §.

érhet el az eredeti műbe való beavatkozás, mint mások esetén.⁴⁷ A művészeti, alkotói mozgáster és a mű egységének védelme a művön eszközölt változtatások – átdolgozás vagy a szerzői jogi értelemben vett átdolgozást el nem érő módosítások – esetén ütközhet össze a leggyakrabban. Egy mű jogszerű átdolgozásakor⁴⁸ az átdolgozó szintén szerzői jogi védelmet szerez az átdolgozás eredményeként létrejött származékos művön,⁴⁹ hiszen saját kreatív munkáját, alkotó egyéniségét építi bele az „új” műbe, amelynek így szintén egyéni, eredeti jellege lesz. Emiatt tehát művészeti szabadság, alkotói tér szükséges ahhoz, hogy az alkotómunka szerzői jogi szempontból is értékelhető legyen. Azt azonban szem előtt kell tartanunk, hogy az átdolgozás során megnyilvánuló alkotói szabadságfok túlerjeszkedése esetén az eredeti mű integritása sérülékennyé válhat, így nemcsak a jogellenes, hanem a jogszerű átdolgozás is sértheti a mű egységét.⁵⁰

Példaként említhető az a hazai eset, amikor az egyik színház úgy kívánta előadni a *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról* című musicalt, hogy az eredeti szövegekönnyvet jelentősen megváltoztatta, és túllhangsúlyozta a történet politikai szálát a szerelmi rovására, amivel durva, agresszív mondanivalót kölcsönözött a darabnak.⁵¹ A francia bíróság a *Nyomorultak* kapcsán kifejezetten az alkotói szabadság védelmét helyezte előtérbe,⁵² amikor Victor Hugo örökösei a szerző személyiségi jogaira hivatkozva kívánták megakadályozni, hogy a műhöz folytatás készüljön.⁵³ A francia bíróság ebben az esetben az EJEE 10. cikkét citálta, és megállapította, hogy a mű integritására való hivatkozás nem megfelelő a mű védelmi idejének lejárta után.

Sajátos szerepet foglal el ebben a viszonyrendszerben a paródia is,⁵⁴ hiszen ha félretesszük a szerzői jogi szemüveget, azt láthatjuk, hogy az érintett személy becsületét, jó hírnevét sértheti a kifigurázása – ennek példáját láthattuk a fent ismertetett *M’Bala M’Bala*-ügyben. Emellett azonban, ha a paródia eszköze, médiuma egy szerzői alkotás, akkor előfordulhat, hogy „a parodizálás folyamatában az eredeti művet megváltoztatják, ami bizonyos esetekben a mű megcsontításával vagy eltorzításával jár. A paródiában foglalt kritika gyakran éles hangvételű, olykor egyenesen obszcén, vonatkozhat a műre és annak szerzőjére egyaránt.”⁵⁵ Ez pedig nemcsak szerzői személyhez fűződő jogokat, hanem az általános, polgári jogi személyhez fűződő jogokat is

⁴⁷ Erről l. bővebben FALUDI GÁBOR: Az építészeti művek a Szerzői Jogi Szakértő Testület gyakorlatában. In: LEGEZA DÉNES (szerk.): *A szerzői jog gyakorlati kérdései: Válogatás a Szerzői Jogi Szakértői Testület szakvéleményeiből (2010–2013) fennállásának 130. évfordulójára alkalmából*. Budapest, SZTNH, 2014. 118–150.; POGÁCSÁS ANETT: A digitális mű integritásvédelmének aktuális kérdései. In: GRAD-GYENGE ANIKÓ – KABAI ESZTER – MENYHÁRD ATTILA (szerk.): *Liber Amicorum. Studia G. Faludi Dedicata. Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE ÁJK, 2018; SÁPI EDIT: Mennyire egységes a mű egységének védelme. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/1. 169–182.

⁴⁸ Sztj. 29. §.

⁴⁹ Sztj. 4. § (2) bek.

⁵⁰ FALUDI GÁBOR: A szerzői mű egysége védelmének egyes kérdései. *Infokommunikáció és Jog*, 2011/5. 163.

⁵¹ Az eset részletes elemzését l. GYENGE ANIKÓ: Zeneművek átdolgozása a szerzői jogban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2002/3.

⁵² *Hugo v. Plon SA*, 2007. január 30-i döntés.

⁵³ L. részletesen GEIGER I. M. (8. lj.) 33.

⁵⁴ A paródiáról l. UJHELYI DÁVID: „That escalated quickly”, avagy a háromlépcsős teszt és a paródia kapcsolódási pontjai I. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2019/6. 7–41.; UJHELYI DÁVID: „That escalated quickly”, avagy a háromlépcsős teszt és a paródia kapcsolódási pontjai II. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2020/1. 7–30.

⁵⁵ UJHELYI DÁVID: „Do you want some ”Tegridy?” A paródia célú felhasználások megítélése a szerzői személyhez fűződő jogok tükrében. *In Medias Res*, 2020/1. 123.

sértheti. A paródia kapcsán szintén érdemes megemlíteni az Szjt. módosítást, amely a szabad felhasználás eseteit kibővítette, így a „[a] művet a mű felidézése, valamint humor vagy gúny kifejezése útján, karikatúra, paródia vagy stílusutánzat (pastiche) céljából bárki felhasználhatja”.⁵⁶

Itt érdemes megemlíteni még Jake és Dinos Chapman *Insult to Injury* elnevezésű képsorozatát, amely valójában Francisco Goya *Los desastres de la guerra* című képsorozatának montírozott változata. A Chapman testvérek az eredeti – sötét hangulatú és a háború borzalmait megörökítő – képek szereplőinek arca helyére grimaszoló bohóc- és kiskutyafejeket montíroztak. A képeket egy kiállításon mutatták be, ahol a nézőközönség felháborodott, és vandalizmusnak tartották az átalakítást. Ebben az esetben azonban mindenképpen kiemelendő, hogy valójában nem az eredeti szerző örökösei tiltakoztak a művet ért változtatások ellen, hanem az azt vizuálisan befogadó nézőközönség. Egyebekben pedig ebben az esetben is olyan műről van szó, amelynek védelmi ideje már lejárt, tehát az integritásra való hivatkozás ezen az alapon sem állná meg a helyét. Mindemellett az eset érdekes szemléltetése lehet annak, hogy számos esetben, amikor a szerzőnek vagy örököseinek már nincs lehetősége hivatkozni a sérelemre, a műélvező közönség kifejezheti rosszallását. Ezen kívül azonban szerzői jogi alapú igény ilyenkor már nem támasztható. A Chapman testvérek egyébként a negatív fogadtatás ellenére kitarítottak alkotásaik mellett, és azzal védekeztek, hogy „nem rongálhatsz meg valamit azzal, hogy még drágábbá teszed”.⁵⁷

Reményeink szerint a fentiek alapján rávilágítottunk az alkotói szabadság és a szerzői jog sajátos kettősségére, hiszen egyfelől egymás motorjának tekinthetők, másfelől az alkotói mozgástér határokat nem ismerő kiterjesztése veszélyeztetheti az eredeti mű egységét és szellemiségét. Fontosnak tartjuk ismét megjegyezni, hogy bizonyos esetekben – különösen a védelmi idő leteltét követően – a szerzői jogra, szerzői személyhez fűződő jogokra való hivatkozás okafogyottá válik annak ellenére, hogy drasztikusan beleavatkoznak az eredeti mű szellemiségébe.

6. Záró gondolatok

A fentiek alapján látható, hogy az alkotás szabadsága néhol komoly falakba ütközhet a személyiségi jogok primátusa, erősebb pozíciója miatt. Arra a kérdésre tehát, hogy mi élvez kiemeltebb szerepet, a személyiségi jogok vagy a művészeti élet szabadsága, egyszerűbbnek tűnik a válasz, és egységesebben billen el a mérleg a személyiségi jogok védelme felé. Ugyanakkor úgy érezzük, hogy amennyiben ugyanezt kívánjuk megvizsgálni az alkotás szabadsága és a szerzői jog által szabott korlátok között, akkor már lényegesen árnyaltabb képet kapunk. Nem lehet teljesen egyértelműen kijelenteni, hogy a véleménynyilvánítás, a művészeti szabadság vagy a szerzői jogi monopólium fog felülkerekedni. Ennek okát leginkább abban látjuk, hogy a jogvitában más eredményt mutathat, ha egy adott személy (a szerzői jogi jogosult) kizárólagos joga oldaláról vagy a szerzői jogi korlátozások oldaláról közelítünk. Egyes nézetek hangsúlyozzák,

⁵⁶ Szjt. 34/A. § (1) bek. b) pont.

⁵⁷ Lisa JONES: Appropriation and Derogation: When Is It Wrong to appropriate? In: Darren H. HICK – Reinold SCHMÜCKER (szerk.): *The Aesthetics and Ethics of Copying*. New York, Bloomsbury, 2017. 201–202.

hogy a szerzői jog attól nem kerül hátrányosabb helyzetbe, ha egy-egy esetben a véleménynyilvánítás szabadsága élvez prioritást, sőt a művészi önkifejezés szabadsága valóban a szerzői jog katalizátora lehet.⁵⁸

A művészi szabadság oltalma szempontjából nem feledkezhetünk meg a technológia névumairól sem, amelyek a közelmúltban számos jogintézmény értelmezési kereteit rajzolták át. A művészi szabadság széles körű kibontakoztatásának fontos eszközt jelentheti a mindent át-szövő digitalizáció, azonban mind a személyiségi jogi, mind a szerzői jogi jogsértések lehetőségeit is meglehetősen meggyorsítja és leegyszerűsíti. A jövőbeli szabályozásra és joggyakorlatra hárul az a fontos feladat, hogy az alkotás szabadságának biztosítása mellett a szerzői és a személyiségi jogok védelme is megvalósuljon egy olyan folyamatosan változó környezetben, amelyben a fejlődés ütemét a technológia diktálja.

⁵⁸ Christophe GEIGER: „Fair Use” Through Fundamental Rights in Europe: When Freedom of Artistic Expression allows Creative Appropriations and Opens up Statutory Copyright Limitations. In: Shyamkrishna BALGANESH – Wee Loon NG-LOY – Haochen SUN (szerk.): *The Cambridge Handbook of Copyright Limitations and Exceptions*. Cambridge, Cambridge University Press, 2019. 16.

